

& SAVOIR-VIVRE®

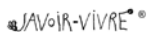
Creat cu pasiune și savoir-faire. Un volum Baroque Books & Arts®.

Julia Kindt

DE LA CALUL TROIAN LA MINOTAUR
istorie, mitologie, psihologie, filozofie
și creaturi antice care ne-au făcut oameni

traducere din limba engleză de
MIHAI MOROIU

Colecție coordonată de Dana MOROIU

Julia Kindt

THE TROJAN HORSE AND OTHER STORIES.

THE ANCIENT CREATURES THAT MAKE US HUMAN

Copyright © Julia Kindt 2024

This translation of „The Trojan Horse and Other Stories. The Ancient Creatures That Make us Human“ is published by arrangement with Cambridge University Press.

© Baroque Books & Arts®, 2025

Imaginea copertei: Frances Broomfield, *Yo Picasso*, 2003

(oil & tempera on panel). © Frances Broomfield / Portal

Gallery, London. All Rights Reserved 2025 / Bridgeman Images

Conceptie grafică © Baroque Books & Arts®

Lector: Nicoleta Valentina Arsenie

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Kindt, Julia

De la calul troian la minotaur: istorie, mitologie, psihologie

și creaturi antice care ne-au facut oameni / Julia Kindt;

trad. din lb. engleză de Mihai Moroiu. -

București: Baroque Books & Arts, 2025

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-630-6522-67-5

I. Moroiu, Mihai (trad.)

94

39

Tipărit la ARTPRINT S.A.

Niciun fragment din această lucrare și nicio componentă grafică nu pot fi reproduse fără acordul scris al deținătorului de copyright, conform Legii Dreptului de Autor.

PREFAȚĂ

Ce anume ne umanizează? Ce anume, dacă asta se întâmplă cu adevărat, ne deosebește de toate celelalte creaturi? În domeniul întrebărilor, practic nu există altele mai mari decât acestea. Mai mult, ele sunt și de maximă însemnătate și influențează în chipul cel mai direct modul în care relaționăm între noi și cu lumea pe care o populăm.

De la teoria lui Charles Darwin despre evoluția speciilor, răspunsul la aceste întrebări ne-a pus în fața propriei noastre firi animalice. Cu toate astea, ideea că într-un fel sau altul caracterul omenesc este împletit cu cel ne-omenesc are o îndelungată istorie. În Occident, rădăcinile ei se găsesc în Antichitatea clasică (și probabil chiar mai adânc).

Cartea de față caută să le vorbească tuturor celor interesați de problema omenescului în relația lui cu ne-omenescul – sau, ca să-l cităm pe ecologistul și filozoful David Abraham, cu „mai mult decât omenescul”. Mai precis, ilustrează felul în care lumea antică apela la conceptele de „animal” și „animalitate” pentru a pricepe omenescul în diverse feluri.

Vechii greci și romani erau de părere că membrii speciei umane se disting printr-o valoare intrinsecă și au început să facă explorări în acest sens încă din cele mai vechi timpuri.

Marile genuri ale gândirii și literaturii eline și romane – epopeea, istoria, tragedia și comedia, medicina și filozofia (ca să ne oprim doar la ele) – toate, într-un fel sau altul, investighează condiția umană. Și toate o fac, în cele mai diverse moduri, cu referire la cea animală.

Prin cercetarea perspectivei antice asupra animalului uman și ne-uman, cartea reprezintă o parte a unui efort mai amplu de dezvăluire a fundamentelor pe care se așază umanismul occidental. Ea urmărește să arate felul în care concepțiile antice au modelat și continuă să modeleze prezentul și să arunce lumină asupra unora dintre ipotezele pe care se bazează – inclusiv pe cele care astăzi par problematice ori discriminatorii. În acest scop, propune zece intervenții eseistice despre moduri de a „gândi omenescul” care leagă Antichitatea cu prezentul. Fiecare dintre aceste mănunchiuri de fire este focalizat prin lentila unei anumite creaturi emblematice și susținut prin poveștile uneori amuzante, alteori tulburătoare, dar mereu profund captivante care le însoțesc.

Cartea de față este concepută în așa fel încât să fie accesibilă și cititorilor nefamiliarizați cu standarde academice și cuprinde scurte explicații ale conceptelor și termenilor care apar în discuție, dar și informații despre autorii antici și textele lor ori de câte ori sunt relevante.

Ținând seama de preferințele unui cititor obișnuit, am evitat citatele lungi în limba lor originală, în greacă și latina originală. Am păstrat textul latin și elin transliterat doar când este nevoie de clarificarea unui anume punct de vedere cu greutate în argumentație. Am intervenit în traduceri doar atunci când am avut sentimentul că nu reflectă îndeajuns sensul originalului. Deși uneori recurg la termenul de „animale” în locul formulei mai convenționale „creaturi ne-umane” sau „animal ne-uman”. O fac de dragul variației, și nu ca să sugerez că ar exista o distincție fundamentală între noi și ele.

INTRODUCERE

După o absență care a durat aproape douăzeci de ani, când Odiseu s-a întors în sfârșit acasă, în Itaca, și la soția sa Penelopa, a găsit acolo o ceată de pețitori trufași instalați în palatul lui, care îl prădau și benchetuiau bând și mâncând după pofta inimii. Și căutau să dobândească și mâna soatei sale, Penelopa, și puterea în Itaca. Dar cu ajutorul zeiței Pallas Athena, Odiseu, deghizat în cerșetor bătrân, înfășurat în piei de animale, a pătruns în cetate ca să vadă bine tot ce se întâmpla acolo.

Apropiindu-se de palat, i-a ieșit în cale Argos („cel iute”), câinele lui care era pui când el plecase spre Troia, cu douăzeci de ani mai înainte (figura 0.1) .

Ulise l-a recunoscut imediat: „Un câne tolănit atunci ridică// Urechile și capul, bietul Argos// Al lui Ulise – ogarul care-odată// El însuși îl crescuse, dar n-avu parte// De dânsul, că plecase el la Troia.”¹ Chiar dacă bătrânul câine era jalnic și „oropsit”, și-a recunoscut imediat stăpânul:

¹ Homer, *Odyssey* 17.291–4. Toate traduceri în română din acest volum sunt preluate din traducerea *Odiseei* aparținând lui George Murnu (n. tr.).

„Acolo sta bătrânul câne Argos// Mâncat de jeg... Dar cum simți c-alăturea-i Ulise,// Clăti din coadă și-și bleji deodată// Urechile, dar nu putu să vie// Aproape de stăpânul său.”¹ Scena l-a răscolit adânc pe eroul întors acasă: „Ulise,// Departe stând, o lacrimă își șterse.”²

Dar Argos nu a reușit să fi martor până la capăt la revenirea stăpânului său în Itaca. Odiseu i-a înfruntat pe peștorii aceia lacomi, a preluat din nou puterea în Itaca și a recâștigat-o pe Penelopa, însă câinele lui a murit subit, după ce și-a privit în ochi stăpânul. Atunci „i-a fost dat să moară”.³ Argos s-a stins ca dovadă supremă a devotamentului față de Ulise, într-un ultim semn de afecțiune în povestea lor comună.

Prin personalitatea lui Argos, Homer creează membrul arhetipal al unei specii care, spre deosebire de oricare alta, se pretează la asocieri care presupun domesticirea și apartenența. Argos reprezintă un exemplu cât se poate de concludent al calității pe care o atribuim de obicei asocierii cu câinii, atât în lumea Antichității, cât și în cea modernă: devotamentul necondiționat și incontestabil.⁴ Câinii, după cum arată această scenă, și în special cei de companie, s-au aflat mereu în rândul celor mai apropiați și mai iubiți prieteni ne-umani ai noștri.

Dar ar trebui să căutăm mai mult? Ar trebui să descoperim în această scenă ceva dincolo de emoție și de afecțiune? Poate această poveste să fie mai mult decât o mărunță notă de subsol la ceea ce unii ar putea să considere justificat

¹ Homer, *Odyssey* 17.300–4.

² Homer, *Odyssey* 17.304.

³ Homer, *Odyssey* 17.326–7.

⁴ Despre câini ca însoțitori de nădejde în Antichitate, vezi Franco 2014: 17–27, 123–5. Despre animale de companie antice în general, vezi MacKinnon 2014b. Despre relații om/câine în general, vezi Garber 1996.

0.1 Louis Frederic
Schutzenberger,
Retour d'Ulysse
(Întoarcerea lui
Ulise, 1884).

obiecte mai serioase ale investigației istorice, culturale și literare? La urma urmei, ne putem întreba: de ce ne-ar păsa de Argos, un animal, când îi avem pe Odiseu, Ahile și Hector – ca să nu mai vorbim de mereu insondabila Penelopa – pe care să îi cântărim în toată complexitatea lor *omenească*?

Cu toate astea, expedierea acestui episod ca având prea puțină însemnătate ar fi ca și cum am lăsa să se înțeleagă că animalele nu au cum fi subiecte vrednice de cercetare critică în virtutea propriei lor calități, o realitate absolut incontestabilă. Dar și mai importantă este miza acestei povești, anume întâlnirea ultimă dintre Argos și Ulise, care nu este tangențială la temele mai largi din *Odiseea*, ci mai degrabă ținește chiar în miezul întrebărilor și problemelor stărnite de revenirea lui Ulise în Itaca.¹

¹ Vezi Goldhill 1988: 9-19.

Întâlnirea dintre Odiseu și câinele său evocă amintirile tinereții pline de vitalitate: „Nainte vreme-l înhăitau bărbații// Cu ei ca să vâneze cerbi și iepuri// Și căprioare. Dar de când se duse// Stăpânul său, sta oropsit deoparte,// Culcat pe bălegarul care fuse// Naintea porții aruncat grămadă// Din grajd de muli și boi.”¹ Toate aceste amintiri evidențiază lunga despărțire de Itaca, timpul scurs de la plecarea lui Ulise până la întoarcerea lui. Trecerea timpului devine tangibilă prin breșa dintre aici și acum și vremurile de mult trecute. Eumeu porcarul i-a vorbit astfel cerșetorului (Odiseu) despre bietul câine: „De-ar fi rămas la trup și-n hărnicie// Precum era când l-a lăsat Ulise,// Pe loc te-ai fi uimit de repejunea// Și de vârtutea lui.”² Argos cel atât de iute odinioară nu mai era agil, la fel cum și Odiseu îmbătrânise, la rândul lui. Imaginea acelui animal șubred reprezintă de fapt măsura timpului scurs de la plecarea lui Ulise, lăsând vie doar amintirea.

Dar e la fel de important și faptul că Argos nu este orice fel de câine, ci unul de vânătoare.³ În lumea Greciei și Romei antice, câinii jucau un rol de seamă în găsirea și prinderea unor sălbăticiuni, ca iepuri, cerbi și mistreți. Vechea literatură consacrată vânătorii pune la dispoziție dovezi solide ale legăturilor strânse și apropiate dintre vânători și câinii lor.⁴ Prin prezența lui Argos, *Odiseea* antrenează imaginea vânătorii ca stadiu important de inițiere în viața unui tânăr. Aidoma unui vânător, tânărul Odiseu a plecat odată din Itaca, pentru a-și demonstra tăria în „sălbăticie”. Și, ca un vânător de succes, s-a întors în împărăția lui ca să-și revendice locul său de drept în mijlocul ei.

¹ Homer, *Odyssey* 17.294–8.

² Homer, *Odyssey* 17.313–15.

³ Aici și mai departe vezi Goldhill 1988: 14–15.

⁴ Vezi, de ex., Xenophon, *On Hunting*, în special 7; Arrian, *On Hunting*.

Dar spre deosebire de vânători, Odiseu a pornit în marea sa călătorie fără câine. Și-a dovedit vrednicia la Troia nu alături de credinciosul Argos, ci de oamenii lui apropiați. Argos a fost lăsat să păzească pragul casei și să-l întâmpine pe Ulise la întoarcere. Astfel, prezența lui marchează granița reală și simbolică pe care Ulise este pe cale să o traverseze¹ și contribuie la conturarea întoarcerii lui Ulise într-o tranziție esențială, așa cum și este: înapoi, de pe câmpurile de bătlie și din călătoria întortocheată care le-a urmat, în *oikos* („casă”, „cămin”) și recucerirea locului central care i se cuvine.

Cu toate astea, în ciuda îndelungatei separări, între Argos și Ulise a dăinuit o profundă simpatie în sensul propriu al vechiului termen grecesc *sympathein* („a suferi împreună”; „a împărtăși suferința altuia”). La fel ca Odisseu, și Argos a fost alungat, fiindu-i interzis locul de drept, de lângă vatra stăpânului său. Câinele și stăpânul, deopotrivă, au fost lipsiți de privilegiile de care se bucurau odată.² Dar în momentul regăsirii, condiția umană și cea animală se aliniază, recomandându-se reciproc într-o „relație metonimică”.³ Iar recunoașterea este și ea reciprocă și nu se bazează nici dovezi, nici pe demonstrații.⁴ Argos se prezintă aici ca „*philos credincios*” (*philos* = „prieten”), în analogie, poate, cu Eumeu însuși și în contrast cu alte personaje, printre care servitorii necredincioși și fiul lui Ulise, Telemah, care a avut nevoie de dovezi pentru a-l recunoaște pe Ulise.⁵

¹ Goldhill 1988: 13–14. Vezi și Goldhill 1991: 12–13.

² Comentariile lui Redfield (1994:194) despre milă sunt relevante aici, aplicându-se lui Odisseu și câinelui deopotrivă.

³ Despre „relația metonimică dintre câini și stăpânii lor la Homer: Redfield 1994: 194.

⁴ Goldhill 1991: 13.

⁵ Argos ca „*philos credincios*”: Goldhill 1991: 13.

Pentru evidențierea unor asemenea corespondențe, câinele este umanizat. În *Odissea*, un text deloc sărac în apariții de câini și referiri la ei, Argos este singurul al cărui nume este pomenit în text, moartea lui fiind considerată *moira* („soartă”), fiindu-i atribuit și un *demas* („trup”, „corp”) – cuvânt rezervat altfel corpului omenesc în *Odissea*.¹ Toate acestea contribuie la stabilirea condiției lui Argos și a stăpânului său. În acest moment al poveștii, câinele reflectă situația și identitatea lui Ulise.

Mai mult decât atât, juxtapunerea dintre uman și ne-uman nu se oprește la Odiseu și Argos. Extraordinara loialitate a câinelui ridică implicit chestiunea loialității și înzestrării unei alte persoane apropiate eroului întors acasă: soția sa, Penelopa. În vreme ce câinele îl recunoaște imediat pe Ulise, reunirea dintre soț și soție este amânată până când eroul și cititorul deopotrivă nu mai resping posibilitatea ca ea să fi renunțat, în cele din urmă. Odiseu nu mai era sigur că Penelopa îl aștepta, trecând peste toate cererile pețitorilor ei. Dar în cele din urmă și ea s-a dovedit a-i fi rămas credincioasă, ceea ce nu era deloc limpede în clipa sosirii lui Ulise în Itaca.

Prin urmare, atenția acordată câinelui nu ne îndepărtează de protagoniștii umani ai poveștii. Ci mai degrabă putem vorbi de identități, sentimente și relații omenești care se află în centrul scenei în momentul în care Argos îl recunoaște pe Ulise.

Atribuindu-i un rol atât de puternic lui Argos, Homer recunoaște faptul că umanitatea noastră este invariabil îmbinată cu aceea a creaturilor ne-umane. Odată cu teoria evoluției a lui Darwin, animalitatea umană a ajuns în

¹ Homer, *Odyssey*, 17.307, vezi Strauss Clay 1974: 129, nota 2.

prim-plan.¹ Dar, în multe privințe, relatarea lui Darwin despre obârșia noastră din alte animale nu făcea decât să pună pe o bază științifică o observație care domina de multă vreme gândirea în privința omenescului: și anume că pentru a înțelege cine suntem cu adevărat, am privit întotdeauna către creaturile ne-umane. Prin modul în care relaționăm cu animalele – și nu doar comparându-ne și confruntându-ne cu ele, ci și adresându-ne lor, conversând și apropiindu-ne de ele în multiple feluri – ne străduim să pătrundem diferitele aspecte ale umanității noastre, chiar și pe cele pe care am prefera să le ținem mai departe ascunse sub un înșelător înveliș animal. Pe scurt: este imposibil să înțelegi perspectiva umanității asupra ei înseși fără să recunoști și să apreciezi felul în care animalul uman se definește pe sine în și împotriva tărâmului animal.

Volumul de față pune în lumină istoria străveche a unei discuții din jurul diverselor încercări de a găsi un răspuns la întrebarea ce anume înseamnă să fii om. Această discuție a început în Antichitatea greacă și romană (dacă nu mai devreme) și este în desfășurare și astăzi. În ea sunt angajați filozofi greci și romani care au definit în feluri diferite umanul în raport cu animalicul și care, astfel, au anticipat multe dintre pozițiile evocate și astăzi, dar fără să se restrângă la ele. De-a lungul timpului, în această discuție au intrat numeroase voci care au atacat chestiunea în variate registre și argumentații. Cel mai remarcabil este că s-au inspirat din povești și din practica povestirii pentru a pune întrebări fundamentale despre propria noastră umanitate și animalitate – fără să asigure neapărat întotdeauna și răspunsuri.

¹ Darwin 1859.

CREATURILE CARE NE FAC OAMENI

Cele zece intervenții eseistice care urmează se concentrează asupra zece creaturi din Antichitate care, la fel ca Argos, dovedesc o capacitate tulburătoare de a dezvălui ce fel de ființe umane suntem în realitate. Unele sunt blânde, domesticite și afectuoase; altele sunt sălbatice, feroce. Unele au origini sensibil grecești, iar altele sunt distinct romane. Majoritatea nu se lasă ușor plasate în timp și în spațiu. Ele bântuie în peisajele reale și imaginare ale lumii antice în largul ei, traversându-le, migrând și călătorind între ele. Unele sunt – sau ar putea fi – autentice, dar cele mai multe rămân evident imaginare. Altele, însă nu toate, vin de pe tărâmul mitologiei. Unele populează (și) observațiile străvechi ale lumii naturale. Cel puțin una – notoriul tăun socratic – este doar o figură de stil.

Toate aceste creaturi se reunesc aducând cu sine idei despre oameni și animale, întruchipându-le, îmbinându-le și cuprinzându-le în variate maniere, dar o fac exprimând categorii fundamental diferite: tăunul socratic servește drept metaforă. Calul troian întruchipează ideea unui aparat care servește unui scop anume. Sfînxul, ciclopul și minotaurul reprezintă ideea de monstruos. Diverse noțiuni și concepții despre omenesc devin tangibile în cadrul sau între aceste categorii.

În particular, naturile de animal ale creaturilor înfățișate în această carte prezintă importanță în acest context. Ele reprezintă diverse modalități în care oamenii clasifică animale ne-umane, între domestic și sălbatic, comestibil și necomestibil, apelând la noțiunea de sacru, feroce și dezgustător (ca să ne oprim doar la acestea). Astfel, reprezentând aceste categorii și altele, creaturile care populează această carte întruchipează diverse feluri în care se întâlnesc umanul și animalul, omenescul și animalicul. Rolul

lor de „specimene tipice” – prototipuri care servesc biologilor drept puncte de referință pentru descrierea și identificarea altor membri ai speciei lor – este confirmat prin faptul că li s-au atribuit binoame latine în titlurile capitolelor respective.

Încă o dată, Argos, câinele lui Ulise, se află aici în fruntea haitei. Chiar dacă nu există niciun dubiu că este membru cu drepturi depline al speciei canine, el înfățișează valori, trăiri și preocupări în ultimă instanță omenești. Din această perspectivă, el este prototipul altei categorii create de noi – cea a animalelor de companie – și a întregii game de intimități umano-animale care o însoțesc. De-a lungul întregii cărți rămânem aproape de Argos în căutarea de a pătrunde dincolo de toate învelișurile înșelătoare ca să adulmecăm omenescul dinlăuntru.

UMANITĂȚI TRECUTE ȘI PREZENTE

Accentul principal cade asupra Antichității grecești și romane, însă în fiecare capitol stabilim și urmărim traiectoria parcursă de acea ființă până în prezent. Iar asta ia forma unei discuții susținute despre firele individuale ale receptării lor. Sau a unor scurte comentarii despre stăruința temei mai largi pe care o reprezintă acea creatură în concepțiile moderne despre ceea ce este uman. De aceea îl urmărim pe sfinx de la tragedia lui Sofocle până în operele lui Sigmund Freud, tăunul socratic de la Platon până în scrierile teoreticienei politice moderne Hannah Arendt, iar minotaurul din mitologia greco-romană până în lucrările lui Pablo Picasso.

Adoptarea unei asemenea perspective mai largi este importantă, deoarece a explica felul în care creaturile antice produc ecouri aici și acum prezintă cu adevărat

însemnătate. Tocmai un asemenea tablou mai larg îngăduie lumii antice și celei moderne să intre în dialog. Freud, Arendt și Picasso formulează concepții moderne despre omenesc. Dar o fac în dialog cu lumea antică adaptând și interpretând aceste figuri. Caracterul comprehensiv nu este nicăieri nici revendicat, nici reușit. Noi nu facem decât să punem în lumină fire ale „gândirii despre omenesc” care vin dinspre lumea antică până în cea modernă.

Dar cine suntem acești „noi” care vorbim aici? Și cui ne adresăm?

De-a lungul acestei cărți, propun o evaluare critică a anumite momente din istoria ideilor în evoluția lor în și dincolo de gândirea și literatura greco-romane. „Noi” cuprinde, fără să se limiteze, pe toți cei a căror patrie intelectuală se găsește în această tradiție. Scopul este revelarea străvechii dimensiuni din gândirea occidentală referitoare la animalele umane și ne-umane rămasă prea adesea neexplorată.

Desigur, să recurgi la lumea animală în vederea unei autodefiniri umane nu este nici pe departe ceva specific Occidentului. Concepțiile neoccidentale despre omenesc se inspiră și ele adesea de la creaturile ne-umane.¹ Este firesc ca una dintre premisele centrale ale cărții – și anume că este imposibil să înțelegi concepțiile despre animalul uman fără să le înțelegi și pe cele referitoare la animalul ne-uman – să se aplice la numeroase culturi, trecute și prezente. Lumi diferite se exprimă în moduri diferite – toate la fel de valabile, la fel de autentice și la fel de sincere. Tradiții culturale variate recurg la animale pentru a analiza umanul în moduri la fel de fascinant și de fundamental diferite de materialul luat în discuție în volumul de față.

¹ Vezi de ex. Murthy 1985; Foster 2009.

Iar dacă unele dintre ele se referă, la rândul lor, la categorii cum sunt animalicul, prezent atât de pregnant în tradiția occidentală, se întâmplă frecvent să le înțeleagă în moduri radical diferite.¹

Concepția asupra omenescului aflat în dezbatere aici se dovedește invariabil foarte puternică, fiind considerat până nu demult superior, dar în zilele noastre, pretențiile lui de universalitate și dominare nu mai sunt necontestate. Cât se poate de recent, studiul lumii antice și receptarea ei în epoca modernă se află în miezul unei răfuieli critice cu mult mai extinse cu dominația și colonialismul occidental și cu tradițiile intelectuale în care se întemeiază. Cu toate acestea, o parte dintre ideile asociate condiției occidentale tradiționale a omenescului sunt în continuare predominante. Ideea că oamenii sunt deosebiți de animale grație prezenței *logos*-ului, spre exemplu, ne inspiră în continuare și în multe privințe gândurile, acțiunile și atitudinile.

Ideea excepționalismului omenesc a fost stimulată și de creștinism, prin propagarea ideii că omul a fost făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, omul fiind culmea creației.² Chiar dacă și antropomorfismul zeilor greci și romani a stabilit o legătură între uman și divin, creștinismul a continuat să disemineze ideea despărțirii fundamentale dintre oameni și animale. Dar nu acest aspect ne interesează aici. Suficient să spunem că această legătură nu numai că arată felul în care perspectiva antropocentrică a ajuns să domine gândirea occidentală, ci explică și de ce teoria evoluției a lui Darwin a fost întâmpinată atât de nefavorabil în lumea creștină: insistența cu care apăra continuitatea dintre oameni și animale nega bazele relatării

¹ De ex. materialul discutat în de Castro 1992; Descola 1994.

² Despre contribuția creștină la această discuție, vezi Gilhus 2006.

creștine a facerii și ideea că oamenii ar fi fundamental diferiți de animale.

După cum va arăta această carte, conceptul occidental de uman și ne-uman așa cum apare el din Antichitatea clasică prezintă un anume cost nu întotdeauna evident sau luat în considerare. Iar prețul este plătit nu numai de animale, ci și de anumiți oameni. Ideea este că tocmai forțele care au ajuns să separe omenescul de animalic în Antichitatea grecoromană au dus și la supunerea femeilor, sclavilor și străinilor. Astfel, această carte urmărește interesul actual de luptă cu moștenirile dificile ale acestei tradiții și intervenția trecutului clasic în acest sens.

La finalul acestui volum ne vom întoarce la implicațiile mai largi ale manierei în care lumea antică se reflectă în modernitate. Acum însă ne limităm să repetăm că „noi” imaginat aici nu are intenția de a rămâne exclusiv. În înțelesul lui cel mai general, poate fi interpretat și ca referindu-se la mine (autoarea) și la tine (cititorul) ca animale umane a căror înțelegere de sine apare prin interacțiunile noastre cu creaturile ne-umane și apropierea de ele.

OMENESCUL, UMANISTICA ȘI ANIMALICUL

De-a lungul ultimilor treizeci de ani, am asistat la un nou val de interes în studierea animalelor. Există un considerabil grup interdisciplinar de persoane care împărtășesc preocupări față de varietatea de moduri în care oamenii intră în relație cu animalele și față de motivațiile, valorile și presupunerile culturale de la baza acestor legături¹. Studiul

¹ Introduceri la domeniul studiilor uman/animale: vezi de ex. Walldau 2013; Taylor și Twine 2014.

Antichității a avut partea lui de influență în acest curent, dar și în multe alte discipline¹. În special după începutul mileniului nostru, s-a înregistrat o creștere bruscă a numărului de lucrări care fac lumină asupra manierei în care vechii greci și romani stabileau legături cu animale, în contexte istorice, filozofice, literare și materiale.²

Acest interes a generat o cunoaștere de mare valoare despre modalitățile în care s-au intersectat viețile oamenilor și animalelor în Antichitate. Cu toate acestea, până în prezent această cunoaștere nu a fost încorporată într-un tablou mai larg. *Dacă* dezbateră modernă face referire la lumea Antichității, ea se oprește de obicei asupra lui Aristotel. Motivul este că acești cercetători ai Antichității nu semnalează de fiecare dată ce anume din concluziile lor prezintă interes pentru alte discipline.³ În același timp, dialogul contemporan a rămas în continuare intens tributار perspectivelor filozofice despre chestiunile umane, fiind firesc atras de originile propriei discipline din perioada clasică.

Separarea domeniului uman de cel animal ne-uman reprezenta o preocupare majoră a filozofilor greci și romani. Ideea că oamenii sunt separați de animale de o prăpastie adâncă a produs o direcție de raționament care a ajuns să fie cunoscută ca „*topos* exclusiv uman”: părerea că oamenii

¹ Despre sistemul tripartit clasic al ființelor vii cuprinzând zei, oameni și animale, vezi Jean-Paul Vernant 1990c.

² Vezi Dieraueer 1977; Sorabji 1993; Cassin și Labarriere 1997; Wolff 1997; J. Heath 2005; Newmyer 2006; Gilhus 2006; Kalof 2007; Alexandridis, Wild, și Winkler-Horaček 2008; McInerney 2010; Calder 2011; Campbell 2014; Newmyer 2014; Korhonen și Ruonakoski 2017; Fögen și Thomas 2017 și titlurile incluse în nota 24. Vezi și Kindt 2017.

³ Vezi și cercetările de pionierat: Osborne 2009; Payne 2010; și Newmyer 2017 care au arătat cât de productive pot fi asemenea conexiuni pentru înțelegerea trecutului și prezentului.

sunt deosebiți de toate celelalte animale prin una sau mai multe trăsături, capacități sau obiceiuri distinctive.¹ În rândul filozofilor greci și romani, această idee căpăta mereu noi formulări: omul singur în rândul tuturor animalelor are rațiune, gândire ori intelect (*logos, dianoina*).² Omul singur dintre toate animalele vorbește.³ Omul singur dintre toate animalele poate să șadă confortabil pe oasele șoldului.⁴ Și, mai curios: omul singur are capacitatea de a boci.⁵ Omul singur are mâini cu care poate ridica zeilor altare și statui.⁶ Omul singur are capacitatea de a se împerechea cât e anul de lung și până la o vârstă înaintată.⁷ Pentru a dovedi că oamenii se evidențiază, filozofii din Grecia antică se bazau pe o serie de observații, mergând de la banal la straniu și până la absurd (ca să nu mai vorbim de veridicitatea lor).⁸ De-a lungul întregii perioade clasice, unii filozofi au încercat să stabilească – sau să respingă – existența unei diferențe esențiale și irevocabile între animalul uman și cel ne-uman.⁹

Ne vom întoarce la dezbaterea filozofică pe parcursul întregii cărți. Suficient să spunem aici că această căutare de a-i separa pe oameni de toate celelalte animale se extindea mult peste limitele dezbaterii filozofice, până pe tărâmul

¹ Vezi precizări la Newmyer 2017.

² Vezi, de ex., Aristotle, *Parts of Animals* 1.1 (641b7), *Nicomachean Ethics* 1.7 (1098a3–5) with Sorabji 1993: 12–6; Newmyer 2017: 44–51.

³ Aristotle, *Politics* 1332b4–5.

⁴ Galen, *On the Usefulness of Parts* 1.3.

⁵ Pliny, *Natural History* 7.5.

⁶ Vezi Aristotle, *Parts of Animals* 656a7–8 și Galen, *On the Usefulness of Parts* 1.2.

⁷ Socrates in Xenophon, *Memorabilia* 1.4.12.

⁸ Despre vechiul „*topos* exclusiv uman” și receptarea în filozofia modernă, vezi Newmyer 2017.

⁹ Despre vechea concepție *scala naturae*, vezi Akinpelu 1967; Wolff 1997; Bénatoui 2002; Wildberger 2008.

povestitului. Există o mulțime de dovezi antice referitoare direct la dialogul purtat în afara operelor marilor filozofi greci și romani. Gândirea despre natura umană (și animală) a pornit cu mult înaintea dezbaterii filozofice, cu cele din-tâi texte scrise și dovezi materiale care ne-au parvenit din Antichitatea clasică. Printre dovezi se numără unele dintre cele mai faimoase ale literaturii clasice, cum sunt *Iliada* și *Odiseea* lui Homer, *Eneida* lui Virgiliu și *Metamorfozele* lui Ovidiu, dar nu se limitează la ele. Întrebarea ce anume ne face oameni contribuie implicit la susținerea *tuturor* genurilor literaturii grecești și romane și nu este străină de mitologie, de știința acumulată despre animale, de istoria naturală, de poezia didactică și fabulele străvechi. Și în dramaturgia antică (tragedia, comedia) ocupă un loc de seamă și la fel și în vechile povești exprimate în formă materială (cum este pictura pe ceramică), ca să dăm doar câteva exemple. Din nefericire, aceste dovezi nu sunt întotdeauna cunoscute în afara cercului celor explicit interesați de lumea antică. Ele sunt adunate aici pentru prima oară într-un cadru larg, care pune în dialog anticul și modernul și care transcende limitele domeniile ale istoriei, ale literaturii și filozofiei prin prisma unor relatări antice și moderne în contextul relațiilor dintre oameni și animale.

„ÎNTREȚESERI“ UMAN-ANIMALE

Această carte nu este o istorie în sensul tradițional, de relatare cronologică. Ea este mai degrabă preocupată de abordarea în manieră tematică a unor anumite curente din istoria ideilor. Fiecare dintre creaturile abordate aici reprezintă un mod particular, o temă particulară care relevă caracterul nostru uman prin ceea ce voi numi „întrețeserea“

noastră cu animale ne-umane.¹ Prin „întrețesere” înțeleg numărul vast de căi prin care identități umane și ne-umane rămân legate între ele. Fiecare dintre creaturile care populează această carte pune în lumină o anumită dimensiune a „întrețeserii” dezvăluind paradoxurile care apar din relațiile noastre cu animalele din diverse zone ale existenței.

Iată doar două exemple asupra cărora ne vom opri în detaliu: cine ar fi crezut că înclinația de a înzestra albinele cu însușiri politice în general și porniri monarhice în particular (după cum o presupune ideea de regină) există încă din lumea antică? Și asta pornind de la Aristotel, dacă nu mai dinainte. Ținând seama că puterea celei numite de noi astăzi regină sau matcă se limitează strict la funcția ei reproductivă, ne putem întreba: de ce ne proiectăm cultura politică asupra albinelor? De ce relatările despre albine vin în atingere cu politica? Și de ce are nevoie politica de albine, și asta încă de la începuturile lumii antice? Răspunsul, după cum vom vedea, ține nemijlocit de modul în care se făuresc identitățile politice umane.

La fel, cine și-ar fi imaginat că unii gânditori antichi au invocat argumente etice în favoarea vegetarianismului cât se poate de asemănătoare cu cele de astăzi? În aceste împrejurări, ei au renunțat la logica legăturii dintre anumite tipuri de masculinitate și consumul de carne ostentativ, spre exemplu la ospetele romane, luând în discuție și izbânzile digestive la fel de impresionante ale atletilor greci din lumea antică. Ar putea să pară curios că, în acest sens, asocierea dintre masculinitate și putere nu s-a schimbat în părțile ei esențiale din zilele când carul tras de patru cai era vehiculul preferat de cei care doreau să găsească o

¹ On the notion of human ‘entanglement’ in cultural theory today, Vezi, de ex., Giraud 2019 (with further literature).

compensație pentru vulnerabilitățile lor masculine. Faptul că au rezistat cu îndărătnicie nu face decât să demonstreze că avem de-a face cu o pornire omenească fermă, care trece peste orice diferență de timp și loc.

Noțiunea de „întrețesere” ajută la caracterizarea acestor relații: ne permite să înțelegem felul în care caracterul nostru uman ezită între asemănare și diferențiere față de animalele ne-umane fără a se atașa vreodată definitiv de o parte sau de alta. „Întrețeserea” scoate la suprafață modalitățile în care caracterul omenesc este inextricabil legat de propria noastră animalitate: cu cât încercăm mai mult să ne îndepărtăm de ea, definindu-ne ca diferiți, cu atât rămânem prizonierii ei.

Mediul cel mai adecvat pentru explorarea acestei întrețeseri este cel al narațiunii. Acesta este spațiul în care descoperim încercări de limitare a ideii excepționalismului omenesc și de imaginare a unor alte lumi în care oamenii și animalele conviețuiesc într-alt fel¹. Acest fir al dialogului nu urmărește țelul zadarnic de a susține o teză filozofică abstractă a excepționalismului omenesc – chiar dacă face în continuare referire la asemenea încercări de-a lungul propriei relatări, ci arată cum oamenii, în interacțiunile lor cu ființele ne-umane, continuă să se zbată în ambiguitatea din miezul condiției umane: suntem *cu adevărat* animale, dar animale cărora le place să se considere diferite. Paradoxurile care au rezultat ne hăituiesc până astăzi. Ele stau la baza poveștii despre uman și animal ca mediul poate cel mai potrivit de explorare a temeiului nostru omenesc în mișcare, oscilând între năzuința de a ne deosebi de toate

¹ Despre simpatia dintre oameni și animale în literatura elină au vorbit primii Korhonen și Ruonakoski 2017.

creaturile care populează planeta – și înțelegerea, în ultimă instanță, că nu este posibil.

Lumea Antichității a generat o serie de povești uman/animale pline de grandoare și de semnificații. Mituri, fabule și legende și scrieri despre natură (ca să ne oprim doar la ele) recurg toate la narațiune pentru a explora modalitățile de asociere dintre oameni și animale. A sosit vremea să le tratăm cu seriozitate, să ascultăm cu interes ce au să ne spună și să le supunem atenției tuturor celor interesați să afle ce înseamnă să fii om.

În această notă, vă propun să o atacăm pe cea dintâi.

CUPRINS

Prefață.....	5
Introducere	7
1. Sfinxul (<i>Sphinx aenigmatica</i>)	25
2. Xanthos, calul vorbitor al lui Ahile (<i>Equus eloquens</i>)	55
3. Leul lui Androcles (<i>Panthera leo philanthropus</i>)	99
4. Ciclopul (<i>Cyclops inhospitalis</i>)	130
5. Calul troian (<i>Equus troianus</i>)	163
6. Mistrețul „troian” (<i>Aper troianus ostentator</i>)	198
7. Albina politică (<i>Apis politica</i>)	238
8. Tăunul socratic (<i>Haematopota oxyglotta socratis</i>).....	272
9. Minotaurul (<i>Hybrida minotaurus</i>).....	303
10. Bătălii cenușii de pe insula lui Diomedea (<i>Calonectris diomedea transformata</i>).....	348
Concluzie	391
Bibliografie.....	404
Ilustrații	438
Mulțumiri.....	441
Indice	443

& SAVOIR-VIVRE®

O colecție de formare și rafinare a personalității, *à la légère*, fără nicio declarație de intenție programatică.

Enciclopedii și alte lucrări capabile să corecteze micile imperfecțiuni și să răspundă la marile întrebări cu grație, umor și inteligență, pentru cititorii care își caută bucurii oneste într-o lume a speranțelor amânate.